

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук,
доцента, заслуженого юриста України Теремецького Владислава Івановича
на дисертацію Громової Альони Олегівни на тему: «Недійсність кредитних
зобов'язань за цивільним законодавством України», поданої на здобуття
наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю: 12.00.03 -
цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право**

Обґрунтування теми дослідження. Дисертація Громової Альони Олегівни присвячена важливій проблемі – недійсності кредитних зобов'язань за цивільним законодавством України.

Потужна банківська система є необхідною умовою забезпечення сталого економічного зростання України та її інвестиційної привабливості, адже рівень розвитку економіки держави значною мірою залежить від стану банківської системи. При цьому залучення до економіки необхідних обсягів кредитних ресурсів є неможливим без створення правових умов, що забезпечують банкам повернення наданих ними грошових коштів. Водночас в умовах ринкової економіки правове регулювання зобов'язань, зокрема кредитних, має особливу значущість, оскільки основою цивільного обороту є саме цивільно-правові договори. Банківське кредитування відіграє значну роль у забезпеченні сталого розвитку економіки будь-якої країни, оскільки воно є одним із ключових елементів ринкового механізму. З розвитком вільного цивільного обігу важливого значення набуває як теоретична розробка цього інституту, так і вирішення питань, що виникають при його практичному застосуванні.

Важливість теоретичної розробки цих питань і, зокрема, проблем недійсності кредитних зобов'язань, зумовлена не лише обмеженістю монографічних досліджень з цього приводу, а й потребами юридичної практики та розпочатих процесів рекодифікації законодавства. Так, в юридичній літературі досліджувана проблематика вивчена недостатньо повно, адже у

цивілістичній літературі питання недійсності кредитних зобов'язань практично не розглядалися. Водночас потреба у його розв'язанні актуалізується у зв'язку з великою кількістю спорів, що виникають на практиці, при визначенні поняття та особливостей кредитних зобов'язань та визнання їх недійсними, та інших суміжних проблем.

При цьому вирішальне значення набуває концептуальний аспект проблеми. Ті ідеї та теорії, які домінували протягом останніх десятиліть, щодо сутності зміни кредитних зобов'язань та визнання їх недійсними, на сучасному етапі виявилися неефективними, що викликало необхідність розробки нових підходів до регулювання досліджуваних питань. Зазначені вище обставини свідчать про необхідність комплексного наукового дослідження недійсності кредитних зобов'язань за цивільним законодавством України.

Отже, можна зробити висновок, що питання правового регулювання недійсності кредитних зобов'язань є актуальними і своєчасним як з теоретичної, так і з практичної точок зору, чим пояснюється доцільність обрання відповідної теми для дисертаційного дослідження А.О. Громової.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Теоретичні та практичні питання теми дисертації досліджувалися у межах виконання плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Методологічні засади вдосконалення цивільного законодавства» на 2011-2015 роки, яка є складовою плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011-2015 роки (державний реєстраційний номер 0110U000671), а також «Цивілістичний вимір інтеграційного розвитку України» на 2016-2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016-2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Тема дисертації затверджена (протокол № 3 від 14 грудня 2015 року)

вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія».

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій. Вивчення змісту дисертаційного дослідження та наукових публікацій дисертанта надало змогу встановити, що висновки і рекомендації, наведені автором як результат проведеної роботи, свідчать про вміння, на підставі наукових пошуків, формулювати нові знання, тим самим вдосконалюючи певні доктринальні положення, що підкреслює їх обґрунтованість.

Виходячи зі змісту дисертаційного дослідження можна встановити, що робота відповідає цілям та завданням, які були поставлені автором дослідження. Обрана структура роботи дала можливість в повному обсязі розкрити тему дисертаційного дослідження. Протягом всього тексту дисертації прослідковується логічний поступовий перехід від вивчення історичного розвитку досліджуваного явища, загальнотеоретичних питань до конкретних доктринальних та правових проблем, що відповідає логіці проведення будь-якого наукового дослідження.

Позитивним моментом роботи є обраний дисертантом підхід до вибору основних методів та напрямів дослідження, завдяки чому були вирішені окреслені завдання дисертації.

Так, переважна більшість висновків та наукових положень дисертаційного дослідження А.О. Громової є достатньо обґрунтованими та достовірними, оскільки обумовлені використанням сучасної методології пізнання, застосуванням сукупності загальнонаукових та спеціальних методів пізнання (загальнонауковий діалектичний, логіко-семантичний, порівняльно-правовий, догматико-юридичний, системно-структурний тощо), врахуванням новітніх здобутків вчених-правознавців, залученням норм чинного законодавства України.

Позитивно характеризує представлену дисертацію, насамперед, багатогранна дослідницька база, в якій використані найавторитетніші теоретичні джерела в галузі цивільного права. Також здобувачем здійснено

глибокий аналіз спеціальної літератури, присвяченої проблематиці роботи, що дало можливість сформулювати та обґрунтувати власну точку зору в тій чи іншій науковій дискусії з приводу досліджуваних проблем. Основні положення дисертаційного дослідження опрацьовані із залученням певного масиву спеціальної літератури. Так, сформульовані в дисертації теоретичні висновки опираються на загальні досягнення юридичної науки, зокрема на результати досліджень вітчизняних і зарубіжних цивілістів та фахівців інших галузей правової науки.

Відзначимо високу наукову культуру автора, обґрунтованість та вивіреність його теоретичних конструкцій, що й дозволило дисертанту чітко сформулювати мету і завдання дослідження. Дисертантка підтвердила здатність до ведення наукової полеміки, обґрунтування своєї позиції, критичного аналізу теоретичних та нормативних джерел.

Дисертаційний матеріал викладається послідовно, логічно, юридично грамотно, що засвідчує її високий науковий потенціал. Робота позбавлена обтяжливих граматичних конструкцій, сприймається легко та цілісно.

Запропонована структура дисертації є обґрунтованою і логічно побудованою. Дисертаційна робота відзначається системним підходом до предмету дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (найменувань), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 250 сторінок, з яких обсяг основного тексту – 195 сторінок. Список використаних джерел складається з 291 найменувань на 28 сторінках. Додатки викладено на 7 сторінках.

Структура дисертації повністю відповідає завданням дослідження, дозволяє послідовно розглянути всі проблеми та вирішити завдання, які поставлені дисертантом при написанні роботи.

У роботі досліджуються три основні блоки питань. Перший блок присвячений постановці проблеми, дослідженню стану вивчення проблеми, визначенню методологічного підґрунтя ключових понять дослідження, розгляду

динаміки розвитку законодавства з питань недійсності кредитних зобов'язань, аналізу наукових праць правознавців, які спеціально або опосередковано стосуються досліджуваних питань.

Другий блок питань пов'язаний із висвітленням загальних теоретичних та практичних проблем визначення правової природи кредитних зобов'язань в системі цивільно-правових зобов'язань, а також визначення поняття кредитного договору як виключної підстави виникнення кредитних зобов'язань.

Третій блок питань, які досліджуються автором, визначає особливості підстав та порядку визнання кредитних зобов'язань за цивільним законодавством України.

У четвертому блоці розглядаються правові наслідки недійсності кредитних зобов'язань, зокрема реституція як наслідок недійсності кредитних зобов'язань, а також особливості відшкодування збитків при визнанні кредитних зобов'язань недійсними за цивільним законодавством України.

Особливу увагу привертає ґрунтовний аналіз загальних положень кредитного зобов'язання та його недійсності, формулювання визначення поняття «недійсність кредитного зобов'язання», під яким слід розуміти невідповідність кредитного договору вимогам чинного законодавства та який не створює правових наслідків у силу дефектів у структурі, крім наслідків, пов'язаних із його недійсністю (стор. 26).

Заслуговує на увагу позиція автора про те, що плата за кредитним зобов'язанням та кредитом є тотожними поняттями. Вона позначає ціну специфічного товару (можливість використовувати кредит, який надає банк), оскільки включає плату за користування грошовими коштами (кредитом) та плату за реальну можливість їх використання. Вказано, що позичальник зобов'язаний сплатити кредиторі плату за отримані грошові кошти (кредит), передані у його розпорядження, у будь-якому випадку, незалежно від фінансових результатів своєї діяльності тощо, оскільки він самостійно вирішує, яким чином використати отримані грошові кошти (кредит) і чи використовувати їх (його) загалом (стор. 27).

Цікавим є висновок автора про те, що з метою удосконалення та оптимізації законодавчого регулювання кредитного договору, у результаті дослідження запропоновано внести зміни та доповнення до частини першої статті 1054 ЦК України і викласти її в такій редакції: «1. За кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець)» зобов'язується надати грошові кошти (кредит) у тимчасове користування позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та відсотки» (стор. 213).

Загалом коло окреслених та вивчених у дисертаційному дослідженні проблем, мета та завдання дослідження, теоретична та емпірична база роботи, використання прийнятих в юридичній науці методів дослідження дозволяє зробити висновок, що дисертація Громової Альони Олегівни є завершеною науково-дослідною роботою, яка містить як цілу низку глибоких теоретичних узагальнень, так і сформульованих пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства у сфері недійсності кредитних зобов'язань за цивільним законодавством України.

Протягом усієї роботи дисертант не уникає можливості надавати власні міркування та пропозиції з приводу досліджуваних явищ і проблем, наявна авторська позиція щодо вирішення заявленої проблематики, що також позитивно впливає на наукову новизну та практичну значущість роботи.

Слід зазначити, що відповідно до вимог об'єкт і предмет рецензованої дисертації як категорії наукового процесу співвідносяться між собою як загальне та часткове.

Достовірність та наукова новизна отриманих результатів. Дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним комплексним дослідженням недійсності кредитних зобов'язань за цивільним законодавством України.

Роботу виконано з належним посиланням автора на першоджерела без порушень наукової етики. Самостійно висловлені міркування відмежовуються від позицій решти науковців, що дозволяє прослідкувати особистий внесок в

дослідження заявленої тематики. А.О. Громова довела вміння застосовувати практичні дослідницькі навички, що проявилось у підборі та аналізі широкого кола спеціальних джерел, нормативно-правових актів та судової практики.

Загалом можна стверджувати, що визначена мета, якою є дослідження теоретичних і практичних проблем недійсності кредитних зобов'язань за цивільним законодавством України, розробка наукових понять і теоретичних конструкцій, що підлягають застосуванню при правовій регламентації досліджуваних питань; обґрунтування і розробка конкретних пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства України дослідження – досягнута, а дослідницькі завдання – розв'язані.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях. Основні теоретичні та практичні висновки, положення та пропозиції дисертаційного дослідження викладені у 14 публікаціях, у тому числі 4 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 1 науковій статті, опублікованій у закордонному періодичному виданні з юридичного напрямку, та 1 науковій статті у вітчизняному періодичному виданні з юридичного напрямку, а також у 8 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що воно містить комплексний аналіз проблем, пов'язаних із визначенням сутності та правової природи кредитних зобов'язань та їх місця в системі договірних зобов'язань, наданням характеристики умовам, підставам та порядку визнання кредитних зобов'язань недійсними, а також дослідженні особливостей правових наслідків недійсності кредитних зобов'язань. У науково-дослідній сфері теоретичні положення та висновки дисертаційної роботи можуть стати основою для подальших наукових досліджень недійсності кредитних зобов'язань як за цивільним законодавством України, так і законодавством інших країн.

Висновки та пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані у законотворчій діяльності, зокрема, у процесі внесення змін та доповнень до ЦК України тощо. Положення дисертації можуть бути

використані у навчально-методичній роботі, зокрема при підготовці навчальних посібників і підручників з цивільного права, при викладанні курсу цивільного права, а також при розробці відповідних спецкурсів, що стосуються зобов'язань, зокрема кредитних та їх недійсності. Висновки та пропозиції, викладені в дисертаційному дослідженні, можуть бути використані в практичній роботі органів юстиції, судових органів при вирішенні спорів у конкретних справах тощо.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту.

Загалом позитивно оцінюючи представлене дисертаційне дослідження, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність і наукову новизну, слід звернути увагу на окремі положення, що мають дискусійний характер. У загальному вигляді їх можна сформулювати таким чином

1. У підрозділі 2.1 «Поняття та правова природа в системі цивільно-правових зобов'язань» автор розглядає різні визначення поняття кредиту, що існують в юридичній літературі і робить справедливий висновок, щодо відсутності вичерпного юридичного визначення поняття «кредит», яке повною мірою відображає його правову природу. Однак, незважаючи на наявність різноманітних легальних та доктринальних визначень поняття кредиту, здобувач не надає у дисертації їх характеристики та власних умовиводів щодо існуючих формулювань. Тому доцільно було розглянути ці питання в дисертації більш докладно (йдеться про стор. 79 дисертації).

2. Додаткової аргументації потребує висновок автора про те, що кредитний договір є виключною підставою виникнення кредитних зобов'язань, адже автор називає так підрозділ 2.2 (стор. 92), проте не визначає в чому саме полягає ця виключність. У зв'язку з чим хотілося б почути думку автора з цього приводу під час публічного захисту.

3. Додаткової аргументації потребує застосування здобувачем такого терміну, як «кредитних правочин» (наприклад, стор. 8, 156, 157), оскільки в дисертації відсутнє його визначення чи навіть проведення чіткого

розмежування з кредитним договором або кредитним зобов'язанням. Тому не зовсім зрозумілою є правова природа такого кредитного правочину та правочинів в кредитній сфері, у зв'язку чим це питання потребує свого уточнення з боку автора.

4. Розглядаючи підрозділ 3.2 «Порядок визнання кредитних зобов'язань недійсними» (стор. 150) здобувач зазначає, що «оспорюваний правочин не повинен, а лише може бути визнаний судом недійсним на підставі ст. 215 ЦК України при наявності всіх зазначених у законі умов недійсності правочину, що відкриває перспективи необґрунтованих судових рішень». Однак така позиція автора потребує уточнення, адже далі автор вказує на необхідність корегування чинного законодавства України, не зазначаючи в чому саме має полягати таке корегування та про які необґрунтовані рішення в такому випадку йдеться.

5. Досліджуючи питання недійсності кредитних зобов'язань, автор не проводить співвідношення таких правових категорій, як правові наслідки розірвання кредитного договору та правові наслідки визнання кредитного договору недійсним. У зв'язку з цим хотілося б почути думку автора з цього приводу.

6. Аргументованість наукових висновків була б більш переконливою, якби автор підкріплював теоретичні висновки, що містяться у дисертації, прикладами із правозастосовної практики, передусім судової, по кожному факту визнання кредитного договору недійсним.

Утім висловлені зауваження мають здебільшого дискусійний характер, суттєво не впливають на якість роботи і не знижують загальної позитивної оцінки. Основні положення дослідження, розроблені рекомендації та висновки, що сформульовані дозволили автору достатньою мірою розкрити тему. Зміст дисертації свідчить про здібність автора до наукових пошуків, до аналізу складних та спірних питань, вміння раціонально відбирати, кваліфіковано узагальнювати та аналізувати різноманітні джерела, формулювати на цій підставі теоретичні та практичні висновки й рекомендації.

Як **висновок** слід зазначити, що дисертація А.О. Громової на тему: «Недійсність кредитних зобов'язань за цивільним законодавством України» є самостійним завершеним науковим дослідженням, містить нові теоретичні положення та висновки, наукові узагальнення щодо досліджуваного предмета та практичні рекомендації, які в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, що має суттєве значення для науки цивільного права України. Тема і зміст дисертації відповідають спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Дисертація виконана на належному науково-теоретичному рівні, відповідає вимогам МОН України, а також вимогам п. 9, 11–12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її автор – Громова Альона Олегівна – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

**Доктор юридичних наук, доцент,
заслужений юрист України,
професор кафедри
цивільного права і процесу
Західноукраїнського
національного університету**

Владислав ТЕРЕМЕЦЬКИЙ

Підпис: *Владислав Теремецький*
Завіряю:
начальник відділу
організації інформаційного та
документального забезпечення *Лілія Віжманович*